

Migratieonderzoek door leer

Jonge Spoorzoekers leggen onbekende verhalen vast

Met het Jonge Spoorzoekers-project doen leerlingen onderzoek naar de persoonlijke geschiedenis van migranten. Uit deze interviews komen vaak bijzondere resultaten.

Nicole van der Steen is redacteur van Kleio. De citaten in de kaders zijn uitspraken van leerlingen die aan het project deelnamen.

In november 2017 verscheen de docentenhandleiding *Jonge Spoorzoekers*, het resultaat van een driejarige Professionele Leergemeenschap waarin geschiedenisdocenten hun ervaringen deelden. Op hun scholen hadden zij migratieonderzoek door leerlingen opgezet en begeleid. De nieuwe historische context 'Nederland 1948-2008' biedt een mooie kans om Spoorzoekersprojecten uit te voeren: ze maken het beeld van migranten in het naoorlogse Nederland vollediger en helpen het begrip voor hen te vergroten.

De PLG Jonge Spoorzoekers werkte aan een nieuwe aanpak om leerlingen migratiegeschiedenis te laten onderzoeken in de eigen omgeving.¹ De zogenoemde Spoorzoekersprojecten die werden ontwikkeld, werden uitgevoerd door leerlingen in de onder- en bovenbouw van vmbo, havo en vwo. Soms was er samenwerking met andere vakken, soms deed de hele school mee in een projectweek over migratie, soms werden de resultaten door de jonge onderzoekers naar het plaatselijke archief gebracht. Voor verreweg de meeste leerlingen gold in elk geval dat zij het fantastisch vonden om zo zelf 'geschiedenis te maken', om hun eigen wortels bloot te leggen en onbekende verhalen vast te leg-

gen. De handleiding die gaandeweg werd ontwikkeld dient om docenten een houvast te bieden bij hun eigen onderzoeksprojecten met leerlingen.

De 'juiste' migrant

Als deelnemer aan de PLG Jonge Spoorzoekers begeleidde ik migratieonderzoeken van leerlingen in havo 4 (als praktische opdracht voor het schoolexamen) en havo 5 (als profielwerkstuk) in Rotterdam-Zuid. Van collega's begreep ik dat hun veelal autochtoon-Nederlandse leerlingen nogal eens moeite hadden met het vinden van 'de juiste migrant' voor hun onderzoek. Dat probleem

Het schip *Volendam* vertrekt uit de haven van Jakarta naar Nederland, 21 juni 1947. Bron: Nationaal Archief.

”

'Het was moeilijk om foto's uit te kiezen. Welke foto zou het perfecte verhaal opleveren? Het was eigenlijk meer gokken. Je wist nooit wat voor verhaal elke foto opleverde.'

lingen

”

‘Ik heb verhalen gehoord van mijn vader, die hij mij nog nooit eerder had verteld. Ik wist niet dat hij vroeger zo ondernemend en vrolijk was.’

speelt in elk geval in Rotterdam veel minder: mijn leerlingen behoorden voor een groot deel tot de tweede en derde generatie Nederlanders met Turkse, Marokkaanse, Surinaamse of Caribische wortels, aangevuld met diverse Afrikaanse nationaliteiten, Polen, Bosniërs en Chinezen. Hun ‘witte’ klasgenoten hadden altijd wel een gemigreerde buur, winkelier of docent bij de hand om te interviewen.

Overigens is het een misvatting dat een migrant altijd een allochtoon zou moeten zijn: migratie tussen verschillende regio's binnen Nederland kan net zo ingrijpend zijn, evenals de ervaringen van Nederlanders die naar het buitenland verhuisden – en van hen die later terugkeerden. De Spoorzoekersprojecten zijn gebaseerd op een aantal uitgangspunten: dat je geschiedenis kunt leren door te doen en zelf geschiedenis te maken, dat migratie hoort bij het menselijk bestaan en van alle tijden en alle mensen is, dat erfgoed een dynamisch concept is en niet alleen door de elite wordt bepaald en dat de geschiedenis van je eigen omgeving kan worden verbonden met de ‘grote’ geschiedenis. Kinderen in een minder multiculturele omgeving kunnen dus evengoed met plezier en succes een Spoorzoekersproject uitvoeren.

Aan het vastleggen van een te interviewen persoon zijn wel voorwaarden verbonden: deze moet in het bezit zijn van foto's van het leven als migrant in Nederland, liefst met zichtbare sporen van het ‘migrant-zijn’, en bereid zijn daarover te vertellen. Deze foto's zijn nu eenmaal het uitgangspunt van het onderzoek en dienen als sleutel tot de herinneringen van de geïnterviewde. Leerlingen krijgen de opdracht aan de hand van foto's het ‘migratieverhaal’ en ervaringen in het land van aankomst te achterhalen.

Alledaagse kiekjes

In de praktijk treffen ze hier vaak hun eerste struikelblok: veel interviewkandidaten dragen alleen (overigens vaak boeiende) foto's uit het land van herkomst aan, omdat zij weinig belang hechten aan foto's van hun huidige leven. De jonge inter-

”

‘Iedereen heeft zijn eigen verhaal en eigen mening over hoe het ervaren is. Dat vond ik het meest interessant.’

Surinamers in Amsterdam, 1982. Foto: Van Smirren, Anefo/Nationaal Archief.

viewers hebben soms moeite duidelijk te maken om welk soort foto's het eigenlijk te doen is en dat alledaagse kiekjes voor het onderzoek het interessantst zijn. Sommige migranten blijken geen of nauwelijks foto's te bezitten; anderen zijn bang dat de foto's gepubliceerd worden.

Dat laatste blijkt ook een bezwaar voor het interview. Veel migranten zijn, soms decennia na hun komst, bang om details te vertellen over de situatie in hun herkomstland of de redenen voor hun vertrek. Het is uitermate belangrijk de geïnterviewden ervan te overtuigen dat alle vertelde verhalen de muren van de school niet zullen verlaten zonder hun toestemming. Ook als de geïnterviewde personen deze angst niet kennen, laten zij vaak niet het achterste van hun tong zien. Soms vinden zij hun eigen levensverhaal niet bijzonder ▶

■ Aan de basis van deze Professionele Leergemeenschap lagen de Culturele Spoorzoekersprojecten (2004-2008) van het Centrum voor de Geschiedenis van Migranten (CGM). In deze projecten verzamelden jongeren honderden foto's en hielden interviews. De foto's en verhalen werden opgenomen in het Historisch Beeldarchief Migranten. Deze aanpak werd overgenomen in de PLG Jonge Spoorzoekers, geleid door Elise Storck (ICLON), Mila Ernst en Hanneke Verbeek (CGM).

Twee Turkse gastarbeiders uit Spakenburg zijn herenigd met hun vrouwen, die pas na veel moeite in Nederland werden toegelaten. Een buurvrouw biedt hun een bos bloemen aan, 11 september 1968. Foto: Jacques Klok, ANP Foto.

of willen zij niet de indruk wekken niet goed geïntegreerd te zijn. Soms weten ze niet goed hoe hun verhaal te verwoorden tegenover een kind. Daarom is het voor docenten vooral belangrijk veel aandacht te besteden aan interviewtechnieken. Het blijkt vaak lastig voldoende vragen te bedenken, die ook nog een uitgebreid antwoord uitlokken. Het helpt om leerlingen te laten nadenken over de richting die ze het interview willen geven: willen ze het levensverhaal van de migrant horen of bepaalde aspecten van diens leven? Met de klas kan een voorbeeldvragenlijst worden opgesteld om de gewenste informatie te ordenen. Vervolgens kunnen leerlingen in de klas oefenen op elkaar of op de docent.

Het is verstandig tijd te reserveren om leerlingen te laten oefenen met het kijken naar foto's, bijvoorbeeld die in het Historisch Beeldarchief Migranten. Ze hoeven niet op zoek naar de perfecte foto's bij de grote thema's uit iemands leven; voor dit project zijn juist de anekdotische herinneringen die boven komen bij het samen kijken naar alledaagse foto's het interessantst. Als leerlingen geschikte foto's van 'hun migrant' hebben verzameld, kunnen ze vóór het interview de foto's aan andere groepjes voorleggen en samen kijkvragen bedenken. Het interview wint ook aan kwaliteit als de groepsleden beginnen met gezamenlijk onderzoek naar het herkomstland en de meer algemene migratiegeschiedenis van hun kandidaat, zodat ze hem of haar daarin weten te plaatsen. Leerlingen die geleerd hebben open vragen te stellen, goed te luisteren en door te vragen (los van hun vooraf bedachte vragen!), leerlingen die heel goed kunnen kijken en gericht kunnen vragen naar wat ze op de foto's zien, leerlingen die goed contact kunnen maken en nog eens terug durven te komen: die maken mooiere, langere interviews die echt kunnen ontroeren.

Kippenvel

Wat er gebeurt als alles lukt, is soms bijna magisch. Ik heb werkstukken gezien die me van begin tot eind kippenvel bezorgden, omdat leerlingen hun moeders, vaders en grootouders herinneringen wisten te ontlokken die zij nooit eerder hadden verteld. Sommige verhalen waren schrijnend en bijna te pijnlijk om in zomaar een werkstuk te belanden. Er waren professioneel uitgewerkte boekwerken bij, die op alle fronten publicabel waren. Maar mooier nog was dat veel leerlingen verrukt waren over de diepgaande gesprekken die zij hadden gevoerd met hun familieleden, waarin zij hen beter hadden leren kennen. Sommige leerlingen hadden zich voor het eerst verdiept in het herkomstland van hun ouders, in hun eigen wortels dus, en zagen een wereld opengaan. Ouders dachten soms voor het eerst echt na over hun jeugd en vergeleken die met die van hun kinderen; kinderen zagen ineens hoe bevoorrecht ze opgroeien. En de autochtone leerlingen dan? Die waren soms met terugwerkende kracht gegeneerd, omdat ze nu pas de achtergronden van hun medeleerlingen begonnen te begrijpen en een heel nieuwe kijk op migranten hadden gekregen. Voor migratie als verschijnsel is de afgelopen decennia weinig aandacht geweest in lesmethodes; de algemene gedachtegang lijkt te zijn dat het zeventiende-eeuwse Nederland een gastvrij

”

'Je leert iets waar je weinig over weet, maar wat eigenlijk heel belangrijk is in de geschiedenis van Nederland.'

”

‘Ik vond het thema migratie goed, omdat we het onderwerp van verschillende kanten hebben bekeken en nieuwe dingen hebben geleerd over gebeurtenissen waar we normaal niets over leren.’

en tolerant land was, en dat twintigste-eeuwse migratie (gastarbeiders, dekolonisatie, vluchtelingen) eigenlijk een problematisch en abnormaal verschijnsel was. Dan zou de integratie ook nog eens mislukt zijn. Migratieonderzoek door het bedrijven van *oral history* kan dat beeld bijstellen en aanvullen.

Bij de nieuwe historische context voor de havo ‘Nederland 1948-2008’ biedt migratieonderzoek met de hier beschreven aanpak een uitgelezen kans om leerlingen te motiveren voor het onderwerp, hun historische vaardigheden en benaderingswijzen te verbeteren én meer begrip te kweken voor het verschijnsel migratie. Voor wie de vernieuwde Canon van Nederland wil gebruiken in de les: er is geen mooiere manier om het nieuwe venster ‘De gastarbeiders’ verantwoord te behandelen. Spoorzoekersprojecten passen daarnaast bij verschillende kerndoelen van geschiedenis in de onderbouw en bij een groot aantal eindtermen in het examenprogramma geschiedenis en maatschappijleer.² Zo is het project bijvoorbeeld goed in te passen in de behandeling van de tijdvakken 9 en 10 en helpt het bij het aanleren van historisch redeneren (domein A). Bovendien krijgen leerlingen door hun eigen onderzoek een rijker beeld van de wereld buiten Nederland en Europa, ze komen in aanraking met *oral history*, leren nadenken over erfgoed en identiteit en dragen zelfs bij aan het maken van erfgoed.

Project uitvoeren

Er zijn verschillende manieren om een Spoorzoekersproject uit te voeren. Op elk niveau en in elk leerjaar kan het project als praktische opdracht worden gedaan; natuurlijk moet de intensiteit van de begeleiding en de complexiteit van het onderzoek aan de groep leerlingen worden aangepast. De projecten kunnen zowel in een paar lessen als in meerdere weken worden uitgevoerd; in het eindexamenjaar kan een Spoorzoekersproject als profielwerkstuk dienen. Het kan een klassikaal project zijn, uitgevoerd door groepjes leerlingen of individueel, maar het doet bijvoorbeeld ook goed dienst als verrijkingsoopdracht, keuzethema of daltotaak. Eerder werd al de mogelijkheid van een schoolbrede projectweek genoemd. In elk geval is een compleet project driedelig: onderzoek

door leerlingen, een interview aan de hand van foto’s en presentatie van de resultaten (in de klas, in een tentoonstelling, op internet of door ze naar het lokale archief te brengen).

Mijn leerlingen werkten met veel plezier aan de opdracht en toonden mij onvermoede kanten. Wie voorheen nog onderuit probeerde te zakken bij ‘Nederlandse’ geschiedenis, raakte nu niet uitgepraat over wat zijn of haar ouders hadden meegemaakt en wat Nederland voor hen betekende. De stoerste dwarsliggers vertrouwden me met grote ogen originele documenten en foto’s van hun grootvaders toe, die als jongemannen in Nederland in pensions woonden en in fabrieken werkten. De klap op de vuurpijl in havo 4 was namelijk de kleine tentoonstelling die in de klas mocht worden ingericht met de beste foto’s en de mooiste uitspraken: die is maanden gebleven en trok veel bekijks, tot groot genoegen van de macho’s en powermeiden die hem hadden ingericht. De prachtige presentaties die de profielwerkstuk-kandidaten in havo 5 gaven, ontlokten enthousiast applaus aan het publiek.

Een Spoorzoekersproject is een investering die ruim winst oplevert: gemotiveerde leerlingen, daardoor vaak hoge cijfers, in één moeite door al die vaardigheden die je wilt zien; en voor docent, leerlingen en ouders vaak onvergetelijke ervaringen doordat de geschiedenis raakt aan het eigen bestaan. ■

Veel voorbeeldfoto’s zijn te bekijken in het Historisch Beeldarchief Migranten: www.iisg.nl/hbm.

Oral history-projecten

De handleiding bevat achtergrondinformatie en praktische tips over omgaan met *oral history*, foto’s en voorwerpen als historische bron, familiegeschiedenis, historische contexten, samenwerking met archieven en musea, vakoverstijgend werken, ICT, presenteren, beoordelen met rubrics. Nadere informatie, ook over ondersteuning bij het zelf opzetten van *oral history*-projecten op school kan worden verkregen bij Elise Storck via storck@iclou.leidenuniv.nl. De korte versie van de docentenhandleiding is beschikbaar op www.vijfeeuwenmigratie.nl via t.ly/KZ8z. Deze site wordt in 2021 vernieuwd.

2 Deze kerndoelen en eindtermen zijn in de docentenhandleiding opgenomen.